

*Katarzyna Śliwa*

## UWARUNKOWANIA I KIERUNKI ROZWOJU TURYSTYKI NA OBSZARACH CHRONIONYCH (NA PRZYKŁADZIE GMINY CISNA W BIESZCZADACH)

*Zarys treści:* Na bazie społeczno-ekonomicznej charakterystyki opisano uwarunkowania rozwoju turystyki w gminie Cisna, leżącej w granicach przyrodniczych obszarów chronionych. Ponadto przedstawiono identyfikację walorów i zagospodarowania turystycznego gminy Cisna oraz analizę kierunków dostosowania przestrzeni lokalnej do pełnienia funkcji turystycznej. Druga część artykułu dotyczy programów finansowania zrównoważonego rozwoju turystyki na obszarach ochrony przyrody w gminie i projektów realizowanych w celu polepszenia jakości terytorium. Scharakteryzowano także współpracę oraz partnerstwo podmiotów odpowiedzialnych za ochronę przyrody i rozwój turystyki w ujęciu lokalnym.

*Słowa kluczowe:* Rozwój lokalny, gmina, turystyka lokalna, agroturystyka, obszary chronione, partnerstwo.

*Key words:* local development, gmina (community), local tourism, farm tourism, natural protected areas, partnership.

### 1. Wstęp

Bieszczady, jako obszar objęty ochroną przyrody, posiadają wiele walorów przyrodniczych istotnych dla oferty turystycznej województwa podkarpackiego. Będąc terenem górskim o dużej atrakcyjności turystycznej, wpływają znacząco na cele, plany i strategie rozwoju gmin. Większość tych jednostek samorządu terytorialnego wykorzystuje walory przyrodnicze dla rozwoju usług turystycznych oraz poprawy warunków życia mieszkańców, podobnie jak czyni to wiele gmin turystycznych w Europie. Przykładem może być hiszpańska gmina Somiedo (Parque Natural) w Górach Kantabryjskich oraz Aviemore Community na obszarze Cairngorms National Park, w Szkocji (*El turismo...* 2003).

Działania te są związane ze wzrastającym zainteresowaniem turystów obszarami chronionymi dla celów turystyczno-rekreacyjnych. Zmieniają się preferencje turystów

ze względu na rosnącą świadomość związaną z ochroną środowiska oraz popyt na podróże do miejsc, w których dąży się do ekorozwoju. W związku z tym wyodrębniają się konkretne grupy docelowe klientów, zainteresowanych produktem turystycznym gmin wiejskich.

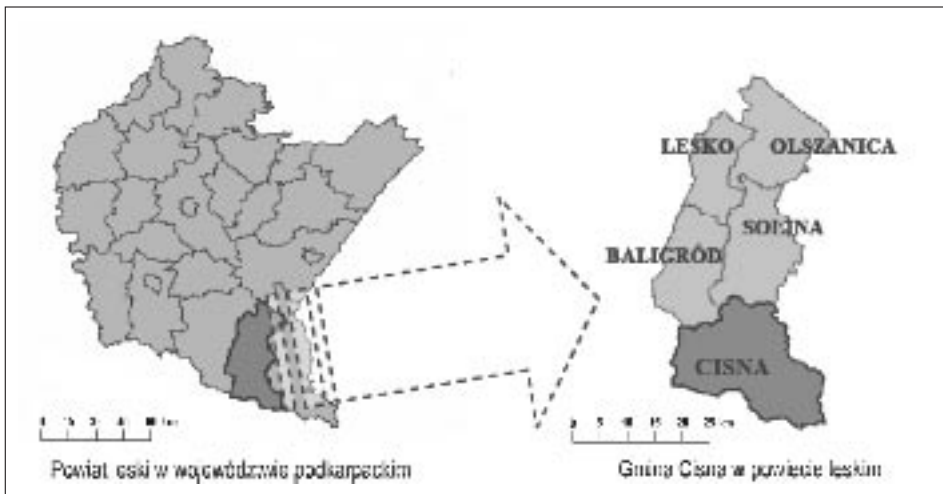
Dla rozwoju gospodarczego tych miejsc recepcji turystycznej szczególnego znaczenia nabiera Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy nr 95, w sprawie polityki zrównoważonego rozwoju turystyki na obszarach chronionych. Jako punkt wyjścia dla budowy strategii rozwoju tego rodzaju gmin, przyjmuje się założenia Agendy 21 (WTO). Podporządkowuje ona potrzeby społeczne możliwościom środowiska, opartym o granice odnawialności jego zasobów. Potencjał turystyczny gmin bieszczadzkich, takich jak gmina Cisna, stwarza możliwości zaspokajania potrzeb turystów zgodnie z tymi trendami rozwoju turystyki europejskiej.

## 2. Charakterystyka społeczno-gospodarcza gminy Cisna

### 2.1. Położenie geograficzne

Gmina Cisna położona jest w południowej części województwa podkarpackiego, w powiecie leskim. W skład gminy wchodzi się 6 sołectw, które stanowią obszar wyłącznie wiejski, o powierzchni 287 km<sup>2</sup> (ryc. 1).

Granice administracyjne gminy leżą w środkowej części Bieszczadów Zachodnich i obejmują obszar górski. Udział lasów w powierzchni gminy jest wysoki i wynosi 86,2%, natomiast użytki rolne zajmują jedynie 5% obszaru.



Ryc. 1. Położenie gminy Cisna na mapie administracyjnej regionu

Figure 1. Location of the Gmina Cisna on the administrative map of the region

Źródło: opracowanie własne.

Pasma górskie (w tym południowe, graniczne ze Słowacją) oraz masyw Połoniny Wetlińskiej stanowią o atrakcyjności krajobrazowej i przyrodniczej tego terenu (ryc. 1). Wraz z florą i fauną charakterystyczną dla zasobów naturalnych tej części Karpat, walory przyrodnicze są najmocniejszą stroną analizy SWOT rozwoju turystyki w gminie Cisna.

## 2.2. Charakterystyka demograficzna

Gmina Cisna liczy 1669 mieszkańców (stan 30.06.2006 r. wg GUS) i jest najslabiej zaludnioną gminą w powiecie leskim (5,8 os./km<sup>2</sup>). Miejscowości wiejskie gminy również liczą niewiele mieszkańców, co jest cechą charakterystyczną. Największa z nich to Cisna (467 mieszkańców).

Poziom wykształcenia jest raczej niski. Ponad 40% mieszkańców posiada wykształcenie podstawowe, 30% – średnie, natomiast blisko 10% – wyższe i policealne. W związku z tym wspierać należy wszelkie inicjatywy urzędu gminy, zwiększające możliwości podniesienia mobilności i kreatywności zawodowej mieszkańców, a także stworzenia systemu stypendialnego dla młodzieży.

Jednym z podstawowych warunków rozwoju, np. usług agroturystycznych, jest świadome zaangażowanie ludności pełniącej rolę gospodarzy miejsca recepcji turystycznej. W gminie Cisna jest to trudne z uwagi na to, że z pracy utrzymuje się 29% ludności, a poziom bezrobocia jest wysoki i wynosi ponad 20%. Innym problemem jest ograniczona możliwość rozwoju usług, handlu i rzemiosła, ze względu na wyraźną sezonowość ruchu turystycznego i w związku z tym duże, sezonowe wahanie poziomu zatrudnienia.

## 2.3. Struktura zatrudnienia i dochody ludności

Struktura zatrudnienia wskazuje na znaczącą rolę działalności rolno-hodowlanej i leśnej, ale obecnie prawie połowa podmiotów gospodarczych należy do gospodarki turystycznej. Jest to wynikiem zmian, jakie zaszły w aktywności zawodowej mieszkańców w ostatnich latach.

W chwili obecnej szacuje się, że 48% podmiotów gospodarczych w gminie zajmuje się usługami turystycznymi (w sumie 60 jednostek obejmujących handel i gastronomię, usługi noclegowe, wyrób pamiątek oraz prowadzenie galerii). Prawie 34% natomiast stanowi gospodarka leśna (stolarstwo, wpał węgla, usługi leśne i tartaczne) z 50 zakładami usług leśnych. Ponadto branża rolno-hodowlana na terenie gminy jest reprezentowana głównie przez małe gospodarstwa rolne (do 10 ha), co jest ułatwieniem w przekwalifikowaniu działalności gospodarczej na działalność turystyczną. Kwota dochodów budżetu gminy na jednego mieszkańca wyniosła w 2003 r. 2088 zł, a w 2005 r. przewidywano kwotę 2640 zł.

Szansą dla zwiększenia dochodów ludności i podniesienia atrakcyjności miejsca życia i pracy jest wspieranie drobnej przedsiębiorczości. W Cisnej stworzono Gminne Centrum Informacji, które zapewnia dostęp do informacji o rynku pracy poprzez umożliwienie korzystania z nowoczesnego sprzętu teleinformatycznego. Popieranie działalności alternatywnych dla tradycyjnych form gospodarowania pozarolniczego na obszarach wiejskich ma na celu redukcję bezrobocia oraz przeciwdziałanie migracji ludności do miast.

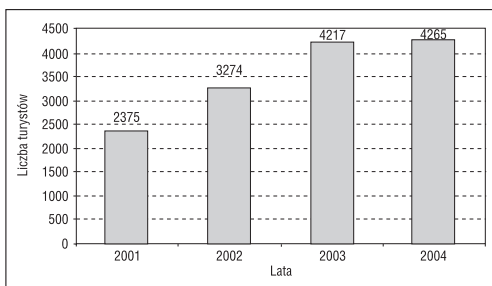
### 3. Obszary ochrony przyrody na terenie gminy a rozwój gospodarczy

Chociaż normy ochrony przyrody mogą stanowić barierę rozwoju turystyki w krótkim okresie, to turystyka i ochrona przyrody są ze sobą ściśle powiązane. Granice administracyjne gminy Cisna w całości leżą w obrębie obszarów ochrony przyrody o znaczeniu krajowym i międzynarodowym.

Południowo-wschodnia część obszaru gminy wchodzi w skład Bieszczadzkiego Parku Narodowego, a pozostała mieści się w granicach Ciśniańsko-Wetlińskiego Parku Krajobrazowego. Na terenie gminy znajdują się ponadto dwa rezerваты przyrody: „Rezerwat Olszy Łęgowej” w Kalnicy oraz „Sine Wiry”. Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie”, powołany przez UNESCO w 1993 r., obejmuje cały teren gminy. Tereny te zostały wpisane do Europejskiej Sieci Ekologicznej NATURA 2000, zarówno z tytułu dyrektywy w sprawie ochrony dzikich ptaków, jak i dyrektywy w sprawie ochrony siedlisk.

Taki udział obszarów chronionych w przestrzeni gminnej zwiększa znacznie możliwości zachowania jej walorów naturalnych, choć jednocześnie ogranicza ruch turystyczny i większe inwestycje w bazę turystyczną (Witkowski 2005).

Według klasyfikacji IUCN (*The International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources, obecnie World Conservation Union*) z 1994 r., turystyka i rekreacja należy do najważniejszych (podstawowych) funkcji obszarów chronionych, takich jak parki narodowe i parki krajobrazowe (Kurek 2004). Dlatego jednym z najistotniejszych partnerów dla lokalnego samorządu w sprawach rozwoju turystyki, są zarządzający obszarami chronionymi: dyrektor Zespołu Karpackich Parków Krajobrazowych oraz dyrekcja Bieszczadzkiego Parku Narodowego.



Ryc. 2. Ruch turystyczny według ewidencji punktu informacji turystycznej w gminie Cisna

Figure 2. Tourist traffic according to the data provided by the Tourist Information Centre in the Gmina Cisna

Źródło: opracowanie własne.

Jednym z podstawowych ograniczeń w planowaniu recepcji turystycznej, jest chłonność i pojemność turystyczna obszaru chronionego. Według strategii Protected Area Network Parks dla Bieszczadzkiego Parku Narodowego i jego otuliny, gmina Cisna leży w przejściowej strefie ochronnej: III „Strefie Wetliny” i IV „Strefie Cisnej”. Ponadto, w Planie Rozwoju Lokalnego, podzielono gminę na strefy A i B. Przypisano im znaczenie funkcjonalne. Otulina Bieszczadzkiego Parku Narodowego pełni funkcję wypoczynkowo-turystyczną (strefa A), a terenom Bieszczadzkiego Parku Narodowego przyznano funkcję ochronną.

Te strefy mają duże rezerwy w pojemności turystycznej i powinny dążyć do jej wykorzystania na rzecz zmniejszania liczby turystów w strefie bardziej restrykcyjnej ochrony parku. Dzienna pojemność turystyczna została określona na 6 tys. zwiedzających, z czego 3 tys. na obszarze Bieszczadzkiego Parku Narodowego, a dalsze 3 tys. w otulinie parku. Roczna pojemność regionu Protected Area Network Parks to 1 mln 80 tys. zwiedzających, przy założeniu, że sezon turystyczny trwa przez 6 miesięcy w roku (od maja do października) (*Strategia zrównoważonej turystyki...* 2004). Gmina Cisna stanowi 35% powierzchni tego obszaru, co daje potencjalnie 378 tys. odwiedzających rocznie. W 2004 r. gminę odwiedziło 4265 turystów (ryc. 2).

Natomiast grunty rolne, leśne i inne nieruchomości gminne, znajdujące się w granicach parku krajobrazowego, pozostawia się w gospodarczym wykorzystaniu (Ptaszycka-Jackowska 1998).

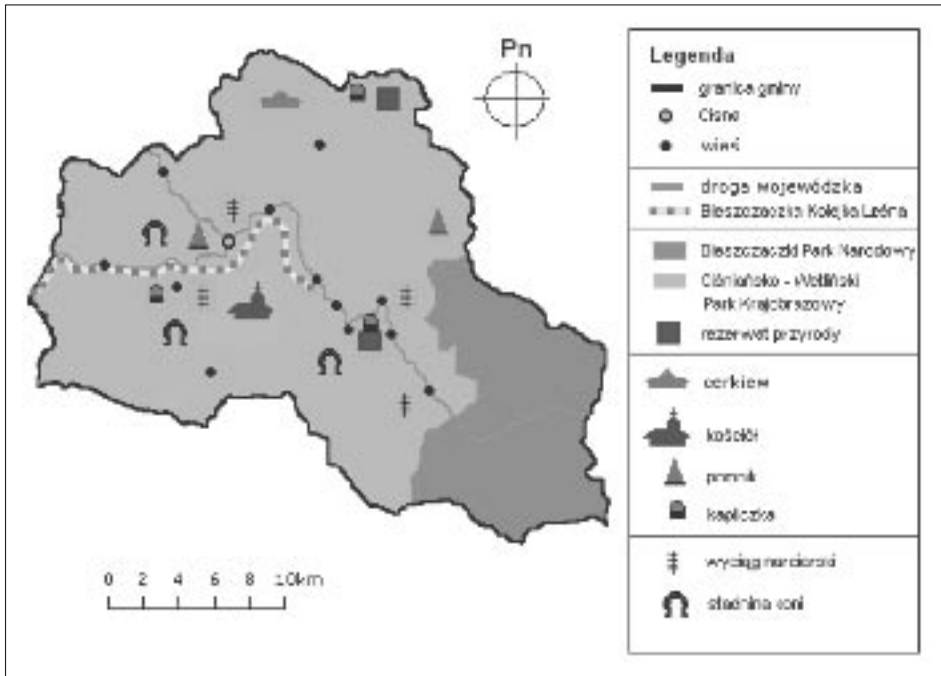
#### 4. Przesłanki rozwoju turystyki w gminie Cisna

Walory przyrodnicze gminy Cisna są jej największą atrakcją turystyczną. Oferta turystyczna opiera się głównie na promocji agroturystyki oraz różnych form turystyki aktywnej. Przebiegające przez gminę szlaki turystyki pieszej, rowerowej, ścieżki dydaktyczne w rezerwach przyrody oraz narciarska trasa biegowa w Wetlinie sprzyjają uprawianiu turystyki krajoznawczej. Istnieje w związku z tym możliwość uprawiania turystyki aktywnej: wędrowki pieszej, jazdy na rowerze, jazdy konnej, narciarstwa (ryc. 3). Turystyka konna rozwija się wraz z gospodarstwami agroturystycznymi.

Gmina nie posiada wielu walorów antropogenicznych. W Łopience znajduje się cerkiew z 1757 r., z cmentarzem przycerkiewnym (Bogaczyk 2003). Cerkiew to jedyna pozostałość w opustoszałej wsi, należącej obecnie do Rezerwatu Kulturowego. Natomiast dużą atrakcją gminy jest leśna kolejka wąskotorowa (Żubracze-Wetlina).

Przystosowanie gminy do pełnienia funkcji turystycznej związane jest z dostępnością komunikacyjną, która jest ograniczona. W obrębie gminy kursują autobusy komunikacji krajowej oraz prywatne linie minibusów, łączące lokalne miejscowości z pozostałymi częściami województwa. Od średniej wielkości miasta (Lesko, blisko 6 tys. mieszkańców) dzieli turystę 39 kilometrów. Najbliższe lotnisko znajduje się w Rzeszowie.

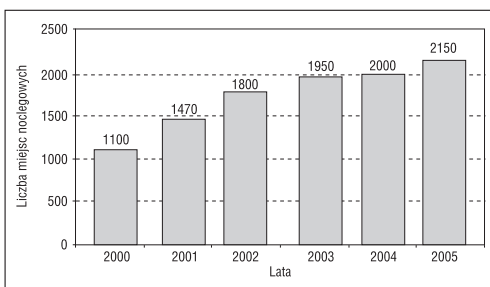
Zagospodarowanie turystyczne wymaga dodatkowych inwestycji i inicjatyw pochodzących od indywidualnych podmiotów gospodarczych. Infrastruktura noclegowa to przede wszystkim kwatery prywatne, pokoje do wynajęcia i gospodarstwa agroturystyczne, a także kilka pensjonatów i jeden hotel w Wetlinie. Galicyjskie Gospodarstwa Gościnne zrzeszają 19 ośrodków, prowadzonych jako własna działalność gospodarza. Liczba miejsc noclegowych wynosiła 2150 jednostek w 2005 r (ryc. 4). W ciągu roku obserwuje się 60 dni pełnego obłożenia głównie w sezonie letnim, a w szczególności w weekend majowy, Boże Ciało i Sylwestra. Baza gastronomiczna niezwiązana z miejscami noclegowymi jest niewielka. Ale istnieją punkty małej gastronomii i bary oraz restauracja w Cisnej i kawiarnia w Wetlinie (w sumie ponad 10 miejsc zaplecza gastronomicznego). Infrastruktura dodatkowa to przede wszystkim 12 sklepów spożywczych i 2 apteki.



Ryc. 3. Mapa wybranych atrakcji turystycznych gminy Cisna

Figure 3. Map of some selected tourist attractions in the Gmina Cisna

Źródło: opracowanie własne.



Ryc. 4. Liczba miejsc noclegowych w gminie Cisna

Figure 4. Quantity of the accommodation places in the Gmina Cisna

Źródło: opracowanie własne.

Co roku na terenie gminy odbywa się kilka imprez cyklicznych np. mistrzostwa w wyścigach psich za przęgów na szczeblu krajowym i międzynarodowym, rajdy młodzieżowe oraz Dni Cisnej, promujące kulturę i inne walory tych okolic. W gminie Cisna znajdują się trzy galerie, a trzy podmioty gospodarcze zajmują się wyrobem pamiątek. Można się o nich dowiedzieć w Cisnej, w jednym z trzech centrów informacji turystycznej, prowadzonych przez Bieszczadzki Park Narodowy, Urząd Gminy Cisna oraz Gminne Centrum Kultury i Ekologii. Dostarczają

one ponadto wiadomości na temat szlaków turystycznych i publikacji dotyczących regionu, którymi zainteresowani są turyści przybywający na południe województwa podkarpackiego. Głównym motywem ich przyjazdu jest chęć wypoczynku w mało zmienionej i niezabudowanej przez człowieka przestrzeni tych terenów. Cenione walory krajobrazowe zwiększają konkurencyjność turystyczną tych obszarów. Turyści pochodzą głównie z województwa mazowieckiego, pomorskiego, katowickiego, małopolskiego i lubelskiego.

## 5. Kierunki rozwoju gospodarki turystycznej w gminie

Zarządzanie turystyką zrównoważoną w skali lokalnej musi uwzględniać racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych, kulturowych i społecznych tego obszaru. Jest to podstawa dla prowadzenia długookresowej polityki rozwoju oraz inicjowania i kreowania pożądaných zmian w sferze popytu i podaży turystycznej obszaru (Chmielak 2001). Naturalnym natomiast kierunkiem rozwoju gminy Cisna jest turystyka, na co jednoznacznie wskazuje misja gminy w *Strategii Rozwoju Lokalnego Gminy Cisna* (2005). Cele cząstkowe planu lokalnego obejmują m.in. wykorzystanie potencjału turystycznego, kulturowego, historycznego i przyrodniczego poprzez rozwój i poprawę stanu infrastruktury turystycznej, wypoczynkowej, a także obiektów kulturowych oraz poprawę stanu środowiska.

Użytkowanie turystyczne obszarów chronionych powinno być ograniczone do tych form turystyki, które mają najmniejszy wpływ na środowisko przyrodnicze: turystyka piesza, rowerowa, konna, narciarstwo biegowe, wspinaczki, turystyka poznawcza, przyrodnicza, ekoturystyka itp. Nie zmniejsza to jednak zjawiska sezonowości usług turystycznych, ze względu m.in. na trudności w przeprowadzeniu inwestycji bardziej inwazyjnych w środowisko naturalne w rodzaju wyciągów narciarskich.

W analizie aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej na terenie gminy Cisna, w *Planie Rozwoju Lokalnego Gminy Cisna* (2005), zidentyfikowano problemy w infrastrukturze technicznej. Większość tych zagadnień dotyczyła właśnie połączenia funkcji ochronnej wobec środowiska przyrodniczego i turystycznej na terenie gminy.

Osiągnięcie tego celu będzie skutkiem stałego kontaktu i wspólnego rozwiązywania problemów powstających na styku funkcji ochronnej i rozwoju działalności gospodarczej. Na cele cząstkowe wspierające rozwój funkcji turystycznej gminy składają się: zmiany struktury zatrudnienia i pobudzanie lokalnej przedsiębiorczości, uzgodnienie koncepcji i szczegółowych planów w kwestii lokalizacji inwestycji rekreacyjno-sportowych, budowa świadomości ekologicznej wśród ludności, firm i instytucji, współpraca na rzecz ochrony środowiska uwzględniająca rozwój turystyki, zachowanie rolnictwa i planowanie przestrzenne.

Gmina bieszczadzka opiera obecnie swoją strategię o rozwój usług. Jest to konieczne ze względu na brak zakładów przemysłowych oraz zmniejszającą się rolę rolnictwa na tych terenach. Blisko  $\frac{1}{3}$  mieszkańców gminy pracuje na własny rachunek. Dlatego rozwój usług turystycznych będzie wymagał zmniejszenia udziału osób utrzymujących się z pracy najemnej na rzecz własnej działalności gospodarczej

oraz zmiany w przedsiębiorczości i strukturze działalności zawodowej mieszkańców. Tak pojęta turystyka wiejska stanowi jedno z wielu przedsięwzięć podejmowanych na wsi i nie jest jedynym czynnikiem wywierającym wpływ na społeczności wiejskie, ale stanowi część dywersyfikacji gospodarczej terenów wiejskich (Majewski 2003). Specjalne koncepcje marketingowe nastawione na nisze rynkowe przynoszą wiele korzyści przedsiębiorstwom wiejskim. Z drugiej strony turystyka i artykuły żywnościowe podlegają w dużej mierze trendom mody i mieszkańcy wsi mogą uczynić swoją ofertę konkurencyjną wobec panujących na rynku trendów.

W działaniach na rzecz rozwoju turystyki na terenie gminy Cisna widoczne są dwa kierunki: wspieranie produktu turystycznego i projekty inwestycyjne budowy infrastruktury turystycznej, które dałyby impuls do powstawania małych przedsiębiorstw. Szczególną szansę rozwoju mają agroturystyka, turystyka aktywna, turystyka wiejska, ekoturystyka. Natomiast przedłużenie sezonu letniego oraz promocja sezonu zimowego poprzez zwiększenie atrakcyjności pobytu, wpłynęłoby stabilizująco na rynek pracy i podniosłoby poziom zatrudnienia. Te działania wynikają przede wszystkim z wewnętrznych uwarunkowań rozwoju turystyki w gminie, takich jak zasoby naturalne (zasoby i stan środowiska przyrodniczego) oraz barier rozwojowych gminy, wynikających z ograniczeń inwestycyjnych i zewnętrznych źródeł finansowania.

## 6. Programy rozwoju turystyki na terenie gminy

Kompetencje decyzyjne na poziomie regionów i społeczności lokalnych indukują kontakty z wszystkimi sektorami – publicznym, prywatnym i organizacjami pozarządowymi – działającymi na terenie gminy (*Plan Rozwoju... 2005*). W realizacji konkretnych, wspólnych zadań, opierają się na pracy zespołów roboczych powoływanych przez Radę Gminy w Cisnej. Samorząd gminy Cisna uczestniczy jako jeden z partnerów w inicjatywie Grupy Partnerskiej Zielone Bieszczady – porozumienia organizacji pozarządowych, samorządów i firm, które wspólnie działają na rzecz rozwoju regionu w zgodzie ze środowiskiem.

W 2005 r. członkowie komisji przy dyrektorze Bieszczadzkiego Parku Narodowego ds. opracowania strategii (Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Wetlina, Urząd Gminy w Cisnej, Nadleśnictwo Cisna, Bieszczadzka Grupa Górskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego w Wetlinie) mieli szansę współpracować przy projekcie Certyfikatu sieci Protected Area Network Parks. Jego celem nadrzędnym jest budowanie świadomości, tego, że środowisko jest wspólnym dobrem oraz rozwiązywanie potencjalnych konfliktów między rozwojem gospodarczym a ochroną środowiska. Ważnym celem jest także wprowadzenie znaku jakości Protected Area Network Parks, który zagwarantuje wysoką jakość ochrony przyrody i zrównoważonego wykorzystywania jej zasobów oraz będzie łatwo rozpoznawalny przez Europejczyków. W listopadzie 2005 r. wręczono certyfikaty 8 usługodawcom z branży turystycznej, działającym na obszarze Bieszczadzkiego Parku Narodowego i jego otuliny, w tym 2 partnerom lokalnym w Wetlinie, w gminie Cisna. Równocześnie, przygotowana przez Bieszczadzki Park Narodowy strategia zrównoważonej turystyki w parku i jego otulinie, dotyczy całego terenu gminy Cisna i ma na celu poprawę jakości produktu turystycznego. Fundacja



Bieszczadzka realizuje na terenie gminy program Bieszczadzki Produkt Lokalny, o podobnym charakterze, w ramach którego promuje się 27 twórców lokalnych produktów z gminy Cisna. Wdrażane są ponadto programy stwarzające pakietowe oferty turystyczne na bazie certyfikowanych produktów i usług „Greenways” – „Zielony Rower” (międzynarodowa sieć szlaków rowerowych).

Współpraca podmiotów rynku lokalnego w zakresie rozwoju turystyki na obszarze gminy jest możliwa właśnie przy realizacji konkretnych projektów. Zwłaszcza projekty międzyregionalne Unii Europejskiej mają obecnie duże znaczenie w finansowaniu rozwoju turystyki w gminach górskich bądź rolniczych. Borykają się one z problemami rozwoju obszarów izolowanych i słabo zaludnionych w całej Europie. Wspólne działania mają służyć także wypracowaniu i kierowaniu schematem capacity building (kształcenie – rozwój).

Do tej pory gmina Cisna uczestniczyła w kilku projektach finansujących rozwój gospodarczo-społeczny gminy:

- *Współpraca transgraniczna pomiędzy samorządami lokalnymi z zaangażowaniem sektora pozarządowego* we współpracy z Fundacją Karpacką w 2002 r.,
- *Studium rozwoju społeczno-gospodarczego sąsiedzkich gmin przygranicznych* w ramach PHARE 2001, Polska-Słowacja, w 2004 r.,
- *Rozwój gminy położonej na obszarach objętych ochroną przyrody* (INTERREG IIIC ADEP).

Projektodawcą trzeciego projektu był samorząd gminny, a instytucją zrzeczającą projekty pilotażowe w ramach INTERREGU IIIC, w województwie podkarpackim – Rzeszowska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. Głównym celem projektu ADEP jest poprawa poszczególnych polityk regionalnych i lokalnych dla lepszej spójności społeczno-gospodarczej oraz lepszego podziału kompetencji i koordynacji na poziomie wykonawczym. Trwający 7 miesięcy projekt miał na celu wypracowanie wspólnych rozwiązań kompromisowych w sprawach związanych z rozwojem turystyki na terenie gminy. Miało nastąpić ponadto stworzenie stałego dialogu między władzami gminy i społecznością lokalną, a Bieszczadzkiem Parkiem Narodowym. Linię współpracy wyznacza wyłączenie z użytkowania turystycznego części terenów ze względu na wyjątkowe wartości przyrodnicze. W związku z tym ograniczenie zakresu inwestycji turystycznych zakwalifikowało stacje i wyciągi narciarskie jako mogące pogorszyć stan środowiska. W ramach programu zrealizowano:

- zajęcia seminaryjne służące przekazywaniu informacji i propagowaniu strategii zrównoważonej turystyki,
- warsztaty edukacyjne podnoszące świadomość ekologiczną,
- szkolenia dla osób zajmujących się działalnością gospodarczą skierowaną na obsługę ruchu turystycznego, obejmujące zachowanie i ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, przygotowanie do obsługi turystyki kwalifikowanej: ekologicznej, przyrodniczej, ornitologicznej,
- pomoc techniczną; przygotowano raport oddziaływania inwestycji na środowisko i studium wykonalności inwestycji, inwentaryzacje przyrodnicze, plany ochrony środowiska oraz koncepcje planowanych inwestycji w ochronie środowiska,
- projekt promocji koncepcji zrównoważonego rozwoju gminy.

Oddziaływanie na lokalny rozwój gospodarczy to wpływanie na zatrudnienie (Wojciechowski 2003). Posiadanie strategii pobudzania działalności gospodarczej to warunek ubiegania się o środki finansowe z różnych źródeł i stworzenie realnej szansy dla racjonalnych decyzji rozwojowych. Budżet gminy jest podporządkowany tej strategii. Turystyka na obszarach chronionych generuje dochody pochodzące z różnych źródeł. Składają się na nie dotacje rządowe, opłaty za wstęp do parku, opłaty za usługi rekreacyjne, noclegowe, żywieniowe, działalność handlowa, dotacje i zagraniczna pomoc, sprzedaż praw autorskich, oraz opłaty za usługi parkingowe.

Gmina stara się również o środki w ramach projektu przygotowywanego z partnerem słowackim. Środki pochodzące z funduszy Unii Europejskiej stanowią znaczną część finansowania przedsięwzięć gminnych (tab. 1). Natomiast wydatki z budżetu gminy na turystykę w 2005 r. wyniosły 90 141 zł (wg Instytutu Turystyki).

Tab. 1. Wykorzystane i planowane źródła finansowania planu rozwoju lokalnego gminy Cisna (w zł)

Table 1. Utilized and planned financial sources to finance the local development plan developed for the Gmina Cisna (in zloty)

Źródła środków budżetowych Gminy Cisna	Lata 2004-2006	Lata 2007-2013
Budżet gminy	4 745 000	8 368 000
Budżet państwa	450 000	430 000
Środki prywatne	170 000	9 740 000
Środki UE	9 190 000 (47% całości)	13 442 000 (39% całości)
Inne	4 900 000	2 250 000
Suma	19 455 000	34 242 000

Źródło: *Plan Rozwoju Lokalnego...* (2005).

## 7. Podsumowanie

Gmina Cisna posiada wiele ważnych uwarunkowań rozwoju turystycznego. Położenie gminy stanowi o atrakcyjności krajobrazowej i przyrodniczej. Zasoby naturalne regionu górskiego, o nie zanieczyszczonym środowisku obszarów wiejskich, decydują o istotnych walorach turystycznych.

Jednym z podstawowych warunków zaistnienia rozwoju np. usług agroturystycznych jest aktywizacja gospodarcza ludności i zmiana w strukturze zatrudnienia na korzyść działalności turystycznej. Pozwoli to na redukcję bezrobocia i będzie sprzyjać napływowi młodych ludzi w celach zamieszkania i podjęcia pracy w gminie.

Obszary chronione przyczyniają się do promocji turystycznej gminy, ale rodzą także szereg ograniczeń inwestycyjnych. Obszary ochrony przyrody na terenie gminy wymagają działań partnerskich na styku funkcji ochronnej i rozwoju działalności gospodarczej podmiotów odpowiedzialnych za rozwój turystyki w gminie.

Natomiast w celu finansowania rozwoju turystyki w gminie i regionie, konieczne są opracowania projektów finansowanych ze źródeł zewnętrznych, a w szczególności

z funduszy europejskich. Na działania wspierające rozwój funkcji turystycznej gminy składa się przede wszystkim poprawienie jakości terytorium (infrastruktura komunikacyjna i rekreacyjna).

Zarówno promocja agroturystyki oraz różnych form turystyki aktywnej, jak i działania inwestycyjne, są szansą przedłużenia sezonu turystycznego, rozwoju gospodarczego gminy, polepszenia sytuacji bytowej lokalnej społeczności i zapobieżenia odpływowi mieszkańców.

## Literatura

- Bogaczyk A., 2003, *W gminie Cisna*, PUW „Roksana” w Krośnie, Krosno, 5-26.
- Chmielak A. (red.), 2001, *Wybrane problemy kształtowania infrastruktury rozwoju zrównoważonego*, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok, 23.
- El turismo en Asturias*, 2003, Gobierno del Principado de Asturias.
- Kurek W., 2004, *Turystyka na obszarach górskich*, IGiGP UJ, Kraków, 175-185.
- Majewski J., 2003, *W kierunku wspólnych kryteriów jakości w turystyce wiejskiej*, [w:] G. Gołębski (red.), *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 195-206.
- Plan Rozwoju Lokalnego w Gminie Cisna*, 2005.
- Podstawowe informacje ze spisów powszechnych*, 2003, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów.
- Ptaszycka-Jackowska D., Baranowska-Janota M., 1998, *Przyrodnicze obszary chronione. Możliwości użytkowania*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
- Strategia Rozwoju Lokalnego Gminy Cisna*, 2005.
- Strategia Zrównoważonej Turystyki w Bieszczadzkim Parku Narodowym i Otulinie (wg zasad i kryteriów PAN Parks)*, 2004.
- Witkowski Z., 2005, *Turystyka i ochrona przyrody*, [w:] *Akademia Ochrony Przyrody 2004/2005*, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Ośrodek Studiów Franciszkańskich WT PAT, Kraków, 53-57.
- Wniosek aplikacyjny i raport z Lokalnego Projektu Pilotażowego w ramach Projektu INTERREG IIC ADEP, 2005.
- Wojciechowski E., 2003, *Zarządzanie w samorządzie terytorialnym*, Difin, Warszawa.
- [www.2.unesco.org](http://www.2.unesco.org)
- [www.gmina.cisna.pl](http://www.gmina.cisna.pl)

## Conditions and directions of tourism development in natural protected areas (case study of the gmina Cisna in the Bieszczady Mountains)

### Summary

The paper presents an analysis of the potential and the most significant directions of tourism development in natural protected areas situated in the Bieszczady Mountains, in the Podkarpackie Province (Województwo Podkarpackie) in south-east Poland. Tourism has been recognized to be the key factor in stimulating the economy

of the gmina Cisna (community of Cisna) that was selected for this case study. The author outlines the geographical characteristics of this mountain district, as well as the socio-economic factors conditioning its tourism development. The tourism infrastructure and the tourist values of the entire gmina (community), as well as the directions of adapting the local area to tourist functions are identified.

It is emphasised that the total area of the gmina is covered by natural protected areas such as: the Bieszczady National Park, the Ciśniańsko-Wetliński Landscape Park, and two nature reserves. Therefore, the type of tourist activities in this region is closely related to nature and to activities during leisure time, for example: rural tourism, ecotourism, and active tourism (mainly trekking and horseback riding). Thus, both the issue of nature protection and the initiatives regarding economic development have to be taken into consideration while enhancing the tourism development in this region. The role of natural protected areas in the promotion of the region is significant but there are some legal regulations which restrict tourism infrastructure investments. For that reason, the analysis performed emphasizes the importance of financing the sustainable tourism in this area, the significance of projects carried out in order to improve the quality of this territory, as well as the importance of the European Union development programs including the trans-border cooperation with the Republic of Slovakia.

Finally, the necessity to develop a partnership cooperation on equal terms between the authorities of the natural areas in question and of the Cisna Municipality was accentuated since such a true partnership would play the key role in managing regional problems and the protection of nature.

*Katarzyna Śliwa*  
*Instytut Europeistyki*  
*Uniwersytet Jagielloński*  
*Kraków*